

mag. Erling Østergaard
Danski inštitut na Madžarskem

DANSKA V ANDERSENOVEM ČASU

Kot na vsakogar je tudi na Hansa Christiana Andersena vplival čas, v katerem je živel. Če želimo pisatelja in njegovo delo resnično razumeti, je treba poznati dansko zgodovino od 1805 do 1875. Skušal bom orisati zgodovinska dejstva in omeniti tudi, kako se je Andersen odzival na mnoge državne krize in tedanje vojne.

V Andersenovem času so Dansko zaznamovale številne pomembne spremembe. Obdobje je bilo zelo težavno za državo in ljudi. V nasprotju s srednjo in vzhodno Evropo so bile Danski v desetletjih pred Andersenovim rojstvom prihranjene vojne in socialna ogroženost ljudi. Dansko gospodarstvo je bilo v velikem razcvetu. V prvem obdobju napoleonskih vojn je izkoristila nevtralni položaj med velikimi državami in dobičkonosno uporabila svoje trgovsko ladjevje.

Čeprav se Danska ni udeležila napoleonskih vojn, je Britance zelo vznemirjalo dansko trgovsko ladjevje, ki je plulo v spremstvu danskih vojnih ladij. Postali so sumničavi, ker se Danci niso strinjali z nadzorom britanskih vojnih ladij. Veliko Britanijo je bilo strah, da Danska skrivoma pomaga Franciji in želela jo je prisiliti, da bi spremenila politiko. Ker težave niso rešili diplomatsko, je 2. aprila 1801, natančno štiri leta pred Andersenovim rojstvom, Britanija napadla Dansko, da bi uničila njeno veliko ladjevje. Horatio Nelson je vodil 35 vojnih ladij in 10.000 vojakov, danska mornarica pod poveljstvom admirala Fischerja je imela 16 ladij in 5000 vojakov. Bitka je trajala ves dan in Nelson je izgubil več kot 2000 mož, preden so se Danci predali. Prišlo je do premirja in eden od pogojev je bil, da Danska izstopi iz oborožene nevtralne zveze s Švedsko in Rusijo, ki jo je Britanija imela za podpornico Napoleona.

Po vojni je bila danska zunanja politika izrecno nevtralna, vendar tudi zelo previdna do Francije, zaradi česar so Britanci zopet postali sumničavi. V vojni med dvema velikima silama, Britanijo in Francijo, je slednja skušala Britanijo spraviti na kolena s prepovedjo uvoza britanskega blaga na evropsko celino. Šestega avgusta 1807, ko je bil Andersen star dve leti, je danski veleposlanik v Parizu dobil francoski ultimatum, da se morata Danska in Norveška pridružiti francoski trgovinski zaponi. Na isti dan je danski prestolonaslednik Frederik dobil britanski ultimatum, da se mora Danska odločiti med zavezništvom z Veliko Britanijo ali vojno. Danski je čisto odkrito pokazala, da se v obeh primerih želi polastiti njenega ladjevja in da od

tega ne odstopa. Britanija se je bala, da bi Danska z ladjevjem podprla francosko trgovinsko prepoved.

Ironično je, da je bila danska vlada pravzaprav pretežno naklonjena Britaniji, vendar Britanija tega ni vedela, Danci pa ji tega tudi niso povedali! Ko je prestolonaslednik zavrnil britanski ultimati, je ta začela izvajati gospodarsko blokado Zelandija in Köbenhavna. Na obali se je izkrcalo 30.000 vojakov in Köbenhavn je bil močno bombardiran. Tokrat so Britanci stvar vzeli zares. Zopet je prišlo do premirja in Britanci so se umaknili s precejšnjim delom danskega ladjevja.

Po vojni je danska vlada sprejela usodno odločitev in se pridružila evropski vojni na strani Francozov. Tudi ko je bilo jasno, da bo Napoleon izgubil vojno z VB, se je danski kralj Frederik VI. trmasto držal svoje politike, kar je Dansko drago stalo. Leta 1814 je bankrotirala, kar pa je bila le ena izmed številnih nesreč, ki so jo prizadele med Andersenovim otroštvom. V mirovni pogodbi leta 1814 je Danski Norveško prevzela Švedska. Sledila je dolga gospodarska recesija in zelo neugodne razmere za dansko trgovino in industrijo.

Pomembno je poudariti, da so bile med Andersenovim otroštvom v kraju Odense in pozneje mladostništvom v Köbenhavnu na Danskem težke razmere. Vendar so se tudi v tem času zgodile nekatere pozitivne stvari. Tako je Danska leta 1814 uvedla obvezno šolanje za dečke in deklice med 7. in 14. letom starosti. Tudi v težkih časih je bilo pomembno, da se vsi naučijo brati in pisati. Pozneje bom omenil še nekatere druge družbene izboljšave v Andersenovem času.

Od leta 1660 je bila Danska absolutna monarhija in številne težave te dobe presenetljivo niso omajale stabilnosti politične ureditve. Vendar so zunanji vplivi spremenili danski politični sistem in trije dnevi v Parizu leta 1830 so popolnoma spremenili njen položaj. Stara in nazadnjaška francoska kraljevina je doživela prevrat, kar je po vsej Evropi sprožilo manjše in večje revolucije, tudi na Danskem. V ozračju francoske revolucije so se kritike absolutne monarhije stopnjevale in kralj Frederik VI. se je postopoma odločil, da bo uvedel parlamentarno demokracijo in se odrekel absolutni moči. Pogumno je začel miroljubni proces demokracije.

Vendar je sredi tranzicije prišlo do resnega nacionalističnega konflikta med Dansko in Nemčijo. Danski kralj je bil absolutni vladar Kraljevine Danske in poglavar treh nemških vojvodin (Schleswig, Holstein in Lauenburg). Uradni jezik je bil nemški, kar je bilo do tedaj le praktična težava, vendar sta okoli leta 1840 nacionalizem in ideologija zanetila krešoča se mnenja. Prvič so se ljudje zavedli, da je pomembno pripadati narodu s skupnim jezikom, kulturo in zgodovino, k čemur je seveda prispevalo tudi romantično gibanje – prevladujoča intelektualna težnja časa, o kateri piše Anne-Marie Østergaard.

Na Danskem so močni politični krogi želeli pridružiti vojvodino Schleswig h Kraljevini Danski, v Nemčiji pa je obstajalo močno nacionalistično gibanje, ki je zahtevalo združitev vseh treh nemških ozemelj v nemški narod. Okoliščine so pripeljale do dansko-nemškega spora z očitno nacionalistično vsebino. Preden povem več o tem, se moram zopet vrniti v Pariz, kjer je februarja 1848 prišlo do nove revolucije. Ta se je kot blisk razširila po vsej Evropi in med drugim zajela Dunaj, Budimpešto ter večino starega Habsburškega cesarstva. Prepričan sem, da poznamo zgodovino teh vstaj v srednji Evropi, zato bom omenil le dejstvo, da se je v vojno na strani Habsburgov vmešal ruski cesar, kar je pomembno vplivalo na končni izid. Kljub številnim porazom je Habsburžanom uspelo ohraniti status quo s pomočjo konzervativne sosedne Rusije, ki se je bala, da bi se ravnovesje moči

v Evropi spremenilo in bi revolucionarno gibanje iste težnje vzbudilo v narodih velikega ruskega cesarstva.

Zdaj se vrnimo na Dansko. Leta 1848 je prišlo do velikih sprememb. Nacionalistične in liberalistične težnje so zaživele in spomladi leta 1948 je absolutna monarhija po miroljubni revoluciji v Københavnu padla, ob istem času je kralj zavrnil nemško zahtevo, da se vse vojvodine pridružijo Nemčiji. Dansko domoljubje je prekipevalo in je bilo očitno tudi na ulicah Københavna. Kralj Frederik VII. se je odpovedal absolutni vladavini, ki so jo danski kralji imeli skorajda 300 let, in junija 1849 je bila sprejeta svobodna in demokratična ustava, ena izmed prvih v Evropi. Nova ustava je temeljila na političnem pluralizmu s prevladujočo mislijo, da ima vsak človek nekaj osnovnih in neodrekljivih pravic, ki jih mora ustava zagotoviti. Nekdanja absolutna vladavina je bila razdeljena na tri dele: zakonodajno, izvršno in sodno oblast ter je zagotavljala tudi svobodo tiska, združevanja in zborovanja, govora, veroizpovedi itd. Do te izjemno pomembne uvedbe demokracije je prišlo, ko je bil Andersen srednjih let, in sprememba mu ni bila všeč. Andersen ni maral novih liberalističnih in nacionalističnih misli. »Kako so se ljudje lahko odpovedali očetu, varuhu dežele?«,¹ se je vprašal Andersen. Še bolj pa je sovražil vojno viхро, ki je sledila. Andersen je resnično verjel v dobrega in zdravega človeka, kar je bilo v velikem nasprotju s krviželjnim vedenjem evropskih narodov. Danes je skorajda neznano dejstvo, da se je Andersen aprila 1948 zavzemal za mednarodno mirovno misijo.² Napisal je poslanico Evropejcem, v kateri se ni zavzemal le v dobro Danske, ampak predvsem za mir in razumevanje v Evropi ter zdrav razum in dobre sosedske odnose. Andersenov golob miru je bil poslan na prošnjo kraljevih podpornikov, ki so menili, da bi v prid danskega naroda morala govoriti mednarodno priznana osebnost, kot je Andersen, vzor nedolžnosti in pacifizma. Čeprav politika zanj ni bila ključnega pomena, se je Andersen na prošnjo odzval in njegovo pismo je bilo natisnjeno v časopisih in revijah po vsej Evropi. Najbolj presenetljiv je zaključek, v katerem Andersen ne govori kot Danec, temveč kot zavedni Evropejec. S tem pismom je jasno povedal, da trdno verjame v kulturno skupnost Evrope, in če prav ugibam, lahko rečem, da bi se Andersen danes zavzemal za Evropsko unijo.

V severni Evropi je imela Danska podoben položaj kot Avstrija, vodila je zatiralski režim. Danska je bila v severni Evropi središče moči in z vojaško silo je preprečila trem nemškim vojvodinam, da bi izstopile iz Danskega kraljestva. Danske čete so 29. marca 1848 vkorakale v Schleswig in po nizu krvavih bitk proslavile zmago, čeprav po njej ni bilo nobenega učinka. V tem delu Evrope so velike konzervativne sile (Avstrija, Prusija in Rusija) za vsako ceno hotele obdržati status quo in zaradi tega je bilo kljub vojaški zmagi nemogoče izvesti svojo politiko. Danska je z vojno dosegla zelo malo; položaj je bil praktično nespremenjen: vojvodine so želele izstopiti iz Danskega kraljestva, danska nacionalistična politika pa si je z vsemi sredstvi prizadevala to preprečiti.

Nezadovoljstvo se je v treh vojvodinah nadaljevalo, in ko se je Danska vrnila k svoji stari politiki in zopet hotela ločiti Schleswig od Holsteina in Lauenburga ter jih povezati z Dansko, je leta 1864 prišlo do nove vojne. Na Dansko so vkorakale pruske in avstrijske čete. Njihova vojna moč je bila neustavljiva in po nekaj

¹ Jens Andersen, *Andersen, en biografi bind 2*, 2003, stran 131.

² Prav tam, str. 132.

krvavih bitkah se je Danska predala. A ne samo to! Prusija je izkoristila priložnost in si prisvojila precejšen del danske celine. Pruska meja je bila zarisana visoko na Danskem, kar je deželo močno pretreslo. Od leta 1864 se je danska politika osredotočila samo na cilj, kako znova pridobiti izgubljeno ozemlje.

Po izgubi treh vojvodin in južnega dela celine se je vloga Danske v Evropi spremenila iz regionalno velike sile v malo državo, ki ji je grozilo, da si jo bo Nemčija popolnoma prisvojila

Da bi znotraj države pridobili ozemlje, ki ga je Danska izgubila, so začeli z izsuševanjem močvirij za poljedelske namene, hkrati se je začela razvijati industrija v Carlsbergu, rastle so velike danske ladjedelnice, značilne za to obdobje. Hiter tehnični napredek je prinesel tudi velike družbene spremembe, ki so bile boleče za določene sloje prebivalstva, še zlasti za tiste, ki so izgubili delo. Ljudem je namreč, če so se potikali naokoli brez dela, grozil zapor. Dejstvo, da beseda brezposelnost ni vstopila v danski jezik vse do pozne jeseni Andersenovega življenja, nam da misliti. In celo angleška beseda *unemployment* je bila v Oxfordski slovar vpisana šele leta 1888.³ Brezposelnost je veljala za nekaj, česar si kriv sam in ta odnos je zagotovil odlično osnovo za prihajajočo socialnodemokratsko stranko. Delavski razred se je začel organizirati in tik pred Andersenovo smrtjo je prišlo do prvega nasilnega spora s policijo, ko so zahtevali sindikate in spremembe v družbi.

V nasprotju z mednarodnimi in gospodarskimi težavami je notranje življenje na Danskem cvetelo. V Andersenovih zrelih letih je na Danskem prišlo do narodnih gibanj, demokracija se je okrepila in razširila na vso družbo. Po vsej državi so nastajale ljudske srednje šole, kmetijske šole, različne zadruge, vaške dvorane in misijoni. Pomembno dejstvo je, da so jih ustanavljali in denarno podpirali lokalno. Te dejavnosti so bile delno protest zoper prevladujoče družbene skupine in njihov nastanek ima pomembne posledice. Danes je ena značilnih smernic danske družbe, da so pobude in dejavnosti, ki pridejo od spodaj, sprejete z večjim navdušenjem in zanimanjem in imajo večje posledice kot pobude, ki pridejo od zgoraj. Tujce pogosto presenetijo in celo presune danska neformalnost, ki jo nemalokrat zamenjajo za nevljudnost. Gre pa pravzaprav za staro tradicijo nezaupanja in skeptičnosti do oblasti in brezplodnih opravil. Zatorej ni presenetljivo, da je na Danskem ena najbolj priljubljenih Andersenovih pravljic *Cesarjeva nova oblačila*, ki smeši natanko ta pojav.

Sklenem naj z ugotovitvijo, da je bilo Andersenovih 70 let polnih uspehov in padcev vsega naroda, in ker se je imel za Danca in Evropejca, so ga vojne z Nemčijo zelo prizadele, saj je po tem koncu Evrope pogosto potoval. V njegovih pravljicah ni rastočega nacionalizma, močno pa je prisoten v njegovih pesmih, ki so na Danskem še danes zelo priljubljene. Ob 200-letnici Andersenovega rojstva se je v nekaterih danskih krogih pojavila zahteva, da bi sedanjo himno zamenjali z Andersenovo ljubljeno pesmijo *Danska, moja domovina*. Prepričan pa sem, da himne ne bomo zamenjali – celo Andersenov vpliv ima svoje meje, saj je značilen odnos »kdo misliš, da si« še danes navzoč v danski miselnosti in prepričanju.

Če se ozremo nazaj, je presenetljivo, da si je Hans Christian Andersen v tistih nemirnih časih upal potovati po Evropi, in to večinoma popolnoma sam. Na popotovanjih je bil skupaj devet let in večkrat je doživel hude družbene nemire. Telesno ni bil zelo močan, umsko pa je bil silak in njegova neizmerna radovednost

³ Erling Bjøl, *Vor tids kulturhistorie*, 1978, str. 52.

ga je vodila v številne evropske koticke, ne glede na nevarnosti, ki se jim je izpostavljala. Ko bereš njegov potopis, ti postane očitno, da ni bil le pravljicar, marveč tudi novinar in zelo dober opazovalec. Potovanja so v njem sprožila sanjarjenja, pisal je o Američanih, ki se vračajo v velikem balonu in si vso Evropo ogledajo v tednu dni. To na kratko prikaže njegovo vizionarstvo in nenavadnost. Potrebno je omeniti, da je Jules Verne svojo slavno knjigo *V 80 dneh okoli sveta* napisal več let po Andersenovi pravljici *Čez tisoč let*.

Ko je Andersen leta 1875 umrl, je bila Danska majhen evropski narod pod velikim nemškim pritiskom. Proti koncu 19. stoletja, ko so se mednarodna trenja krepila in je grozila nova evropska vojna, je Nemčija odločno zahtevala, da mora biti Danska na njeni strani, saj so bile danske vode bistvenega pomena za nemško varnost. Nemški vrhovni poveljnik Moltke je jasno in glasno povedal, da mora biti v evropski vojni Danska nemška zaveznica, drugače bo izgubila svojo neodvisnost. Zaradi skrite ali odkrite podpore nemškim sovražnicam je Nemčija Dansko leta 1864 preprosto »požrla«.

Ko se je Andersen rodil, je morala Danska braniti svoj položaj in neodvisnost pred Veliko Britanijo, ko je umrl, pa se je Danska borila v dveh vojnah z Nemčijo, prihodnjo evropsko velesilo, in grozilo ji je izbrisanje z zemljevida.

Zaradi preudarne politike in sreče Danska ni bila vpletena v 1. svetovno vojno. Po njej je bil izveden referendum, ki je Danski vrnil del kraljestva, ki ga je izgubila leta 1864. Nova meja je bila zarisana, kot jo je določil referendum. Od tedaj med Dansko in Nemčijo ni bilo več večjih sporov.

Andersenove pravljice se ne končajo vedno srečno, razburkana zgodovina njegove domovine pa je zagotovo imela srečen konec.*

* Za prevod je poskrbela PR služba Cankarjevega doma.